

КРИТИКА, БІБЛІОГРАФІЯ

І. Я. Щупак

КНИГА ПРО НЕВІДОМИЙ ГОЛОД 1928–1929 рр.

[Гриневиц Людмила. Голод 1928–1929 рр. у Радянській Україні: монографія. — К. : Інститут історії України НАН України, 2013. — 435 с.].

Наукова актуальність теми, яку Людмила Гриневиц обрала для дослідження, не викликає сумнівів. Український голодомор 1932–1933 рр. наразі перебуває в епіцентрі суспільних і академічних дискусій, а отже всі дотичні до цієї теми проблеми, які можуть пролити світло на причини його виникнення, викликають підвищений інтерес світової та вітчизняної громадськості.

Слід відзначити, що це дослідження має не лише значне академічне, але також і політичне й моральне значення. Зокрема, це стосується історичної провини та колективної відповідальності сучасного пострадянського суспільства за злочини радянського минулого. Приклад цьому подає ФРН з її політикою «подолання минулого» та культурою колективної відповідальності за злочини нацизму, а також моральної відповідальності науковців, що пишуть на цю тему. До того ж вивчення досвіду компенсаційного врегулювання відносно злочинної діяльності режимів може практично бути вкрай корисним для посткомуністичної України.

Згідно з заявленою назвою, монографія охоплює період 1928–1929 рр. — початковий етап сталінської колективізації та «революції згори». Рецензована книга складається зі вступу, чотирьох розділів та висновків.

У вступі привертає увагу новаторський теоретичний дискурс, що його використовує авторка. Вона виводить сталінську колективізацію з-поза вузьких меж локальної історії і пропонує розглядати її в контексті компаративних досліджень голодів ХХ ст. на кшталт «Великого стрибка у Китаї» 1960-х рр., ефіопського голоду 1980-х рр. тощо. Тут їй у пригоді стають ідеї нобелівського лауреата Амартія Сена про тісний зв'язок між голодом і людською діяльністю, а особливо концепти американського юриста Девіда Маркуса. Останній доводить, що політику влади, яка призводить до голоду, треба вважати голодотворною, тобто такою, що творить голод або сприяє його настанню, а відповідальних за «злочин голодом» урядовців слід вважати найгіршими в історії злочинцями. Для встановлення міри їхньої відповідальності Маркус пропонує спеціальну чотирьохступеневу класифікацію, яка має на меті з'ясувати, як саме розпочався й чому стався голод (с. 6). Окремо слід відзначити те,

як авторка критично проаналізувала розвідку американського дослідника Марка Таугера, котрий одним з перших порушив зазначену тему й роботи якого через заполітизованість і упередженість неоднозначно сприймаються в історіографії.

Детальний аналіз перебігу подій та причин голоду 1928–1929 рр. — першого голоду доби колективізації — представлено в трьох розділах монографії: «Хлібофуражні ресурси України у вимірах статистики і політики», «Зернова криза 1927/28–1928/29 рр. і “мобілізація” українських ресурсів на її подолання», «Продовольча ситуація в умовах недороду і голоду 1928–1929 рр.».

Можна впевнено стверджувати, що переважна більшість порушених тут тем новаторські й ще не достатньо віддзеркалені в сучасній історіографії. Це стосується, приміром, ретельного вивчення хлібофуражних балансів України, без чого картина подій в аграрній політиці країни не може бути зрозумілою. Авторка впевнено доводить, що наприкінці 1920-х рр. фактично завершилося підпорядкування статистики органам планування та перетворення статистики на зручний інструмент державної влади у прийнятті її політичних рішень.

Привертають увагу й такі важливі проблеми, що їх розглянуто у роботі, як радянська експортна політика, у котрій превалювало вивезення хліба з України в центральні промислові райони. Водночас в умовах недорідного 1928/29 р. радянське керівництво припинило вивозити жито та пшеницю за кордон, однак і далі посилено експортувало так звані «другорядні» продукти. Відтак, попри голодування помітної частини населення, експорт сільськогосподарської продукції тривав (с. 168). Союзне керівництво не сприймало тези про обмеженість українських хлібних ресурсів і примушувало уряд УСРР виступати інструментом реалізації стратегії максимальної мобілізації ресурсів в Україні.

В монографії також оцінено ефективність дій Урядової комісії з надання допомоги потерпілим та доведено її обмежені й малоефективні наслідки.

Четвертий розділ монографії «Офіційна позиція і народна думка про неврожай та причини голоду 1928–1929 рр.» висвітлює ту картину «перевернутої реальності», що її намагалася створити влада відносно причин продовольчої кризи у місті й голоду на селі та її реальне віддзеркалення в оцінках мешканців. Окремо в розділі проаналізовано діяльність радянського і антирадянського активів, а також репресивно-каральні дії влади щодо приборкання негативної політичної активності.

Зазначимо також, що книгу оздоблено низкою корисних додатків: ілюстраціями, таблицями та мапами, списками імен, скорочень тощо. Подаються також дуже важливі дані про адміністративний поділ республіки станом на 15 серпня 1928 р. тощо.

Загалом же монографія Л. Гриневич є результатом копіткої праці. Присвячена вона надзвичайно важливій і практично не розробленій темі, має велике наукове та практичне значення. Написано книгу гарною літературною мовою, вона досить легко читається. Отже, рецензована монографія заслуговує на позитивну оцінку. Не маємо сумнівів, що книга не тільки стане в нагоді історикам-професіоналам, але й зацікавить широке коло читачів.

С. О. Костилюва

ПРО УКРАЇНСЬКИХ БЛАГОДІЙНИКІВ ЧАСІВ ВЕЛИКОГО ГОЛОДУ 1932–1933 рр.

[Людяність у нелюдяний час / Упор. В. С. Тіліщак, В. М. Яременко. — Львів : Часопис, 2013. — 236 с.].

Як свідчать сучасні бібліографічні покажчики, у вітчизняній історіографії проблематики голоду 1932–1933 рр. налічується щонайменше 20 тис. різноманітних позицій. Проте поява кожної нової книжки є подією в українському науковому світі. Тим паче, якщо йдеться про таку працю, яка порушує практично невідомий широкому загалу аспект цієї теми. Саме такою є книга «Людяність у нелюдяний час. Доброчинці в часи Голодомору», видана 2013 року за сприяння Громадського комітету з ушанування пам'яті жертв Голодомору, яку впорядкували дослідники В. С. Тіліщак і В. М. Яременко.

Епіграфом до праці автори обрали слова: «Коли вбивають голодом, ділитися хлібом — подвиг», і ці слова якнайкраще віддзеркалюють основну ідею цієї книги: розповісти про тих особистостей, котрі у важких умовах голоду знайшли сили й можливості допомагати людям. Завдяки численним публікаціям про Голокост, ми вже добре знаємо про такий феномен періоду Другої Світової війни, як праведництво — про представників різних національностей, які в умовах нацистської окупації рятували євреїв від неминучої загибелі. Тепер же, завдяки новій праці українських дослідників, ми розуміємо, що феномен праведництва існував і в тяжкі роки Голодомору.

Структура книжки передбачає три розділи. Перший містить коротку інформацію про понад 140 доброчинців доби Голодомору та їхні вчинки. Автори розповідають, що прізвища та імена благодійників вдалося встановити на основі документальних матеріалів і спогадів свідків. При цьому інформаційний потенціал використаних джерел виявився різним: в одному разі йшлося про деталізовані, в іншому — лише про уривчасті дані. Дослідники відзначають особливості дитячих спогадів про рятувальників, котрі так само склали основу книжки. Фактографічна пам'ять дитини зберегла на все життя ви-